

Horváth Sándor

„Mi csikorog az égen?”

Archaikus népi imádságok a magyarországi horvátoknál¹

Az archaikus imádság – a fogalomról. A horvát népi vallásosság kötött szövegei több alcsoportba oszthatók. Ezzel kapcsolatban Estela Banov a Kvarner-szigetek vidékének népi vallásosságát taglalva a következőket írta:

„Fennmaradtak a helyi kegyes társulatok énekeskönyvei, amelyekbe olyan énekeket jegyeztek fel, amelyek az esztendő egyes ünnepeihez kötődnek, verses legendákat, különösen az adott társulat védőszentjével kapcsolatosakat. A védőszent ünnepét megülvén odaillő énekeket énekeltek. A szövegek egy sajátos csoportja nagyobb közönség előtt hangzott el, általában vásárokon énekeltek őket vakok és koldusok. A legkevésbé jegyezték fel a rövidebb énekeket-imádságokat, amelyeket elsősorban nők, gyerekek és idősek énekeltek családi körben, s amelyek formálisan a népi vallásosság énekeinek legegyszerűbb alcsoportja, de egyúttal a legjobb példái az interferáló folyamatok összetettségének, amelyek meghatározták a végső formájukat” (Banov 2000, 57.). Mi most éppen ezt az utóbbi csoportot, helyesebben műfajt vizsgáljuk.

A népi vallásosság költészetének a csoportosításánál „az előadás alkalmi és körülményei” alapján Banov az egyházi liturgiához kapcsolódó szövegek – mint az eucharisztikus énekek, az egyházi év ünnepeihez kötődők, a Mária-énekek (idesorolva a búcsús énekeket), valamint a gyászénekek – mellett a második csoportba népszokások jeles napi szövegeit (koledák és más énekek) helyezte. A harmadik csoportba sorolt szövegeket pedig kisebb közösségek használták: a kegyes társulatok, valamint családi körben énekeltek, imádkozták azokat. „Legnagyobb számú az egyszerű népi vallásos szövegek (imák és énekek) csoportja, amelyeket kisebb közösségek éltettek, amelyek sokban hasonlítanak a népköltészet világi témájú alkotásaihoz” – mondja Estela Banov (Banov, 2000, 85–86.). De ki kell ezt egészítenünk azzal, hogy e szövegek alkalmanként szélesebb körben is hallhatók voltak: például a zarándokhelyeken, amikor az éjszakai virrasztás alkalmával fel-felhangzottak. Erre mutatott rá a magyarországi horvátok körében folytatott kutatás, valamint az archaikus népi imádságok paraliturgikus szerepére is (Erdélyi, 1988, 704.).

Az archaikus népi imádságokat gyakran átszövik az apokrif motívumok és témák. A legtöbbjük pedig – Erdélyi Zsuzsanna meghatározásával – záradékkal, klauzúrával fejeződik be. E záradékkal az egyházi hivatal nem ért egyet, mivel sokszor olyan ígéretek tartalmaz – elsősorban a bűnbocsánatot illetően –, amelyek egyházilag nem lehetségesek. Emiatt az egyház gyakran egyenesen tiltotta ezeket az imádságokat. Az egyik ima így fejeződik be:

¹ A szöveg az *Arhaične molitve kod Hrvata u Madarskoj* című előadás magyar nyelvű átdolgozása, amely a *Na rubu (A peremen)* című kroatista konferencián hangzott el az ELTE szlavisztikai tanszékén 2010. március 24-én.

....Akkor Jézus mondja:
 Aki erről az imáról többször megemlékezik
 Vagy napjában háromszor elimádkozza
 Annak minden bűne megbocsáttatik
 Mint annak a három szent segítő asszonynak, akik a szent sírt őrizték
 Estétől éjfélig
 Éjfélről hajnalig
 Maga Jézus Krisztus van velük
 Éjfélig Máriával
 Éjfélről Jézussal.
 Amen”

Pintérné, Pock Julianna imádkozta, Horvátlövő, Vas megye,
 1976. augusztus 17. (Erdélyi, 1993, 17.).

Egyes falusi papok mégsem tettek különbséget az egyházilag engedélyezett és az apokrif imádságok között (Bošković-Stulli, 1978, 147.), sőt, olyan papok is voltak, akik önként vállalt feladatuknak tekintették az archaikus népi imádságok gyűjtését, közlését.

A népi imádságok gyűjtése a horvátoknál. E sajátos műfajra a horvát szakirodalomban már a 19. században felfigyeltek. De évtizedekig aztán mégsem foglalkoztak az archaikus népi imádságokkal. Pedig az új műfaj felfedezésének a lehetősége fennállt, hiszen Vladimir Kačanovskij akadémiai előadása 1880. február 12-én – amelyet a *Starine* periodika közölt 1881-ben – *Apokrif imák, jóslások és mesék*² címmel hangzott el.

Az archaikus imádságok jelentős hányadát a középkorban énekelték. A horvátoknál pedig ez a középkori gyökerű éneklés az évszázadok során több esetben fennmaradt – néha egészen napjainkig. Erről szólnak a korai adatok (Toschi, 1935, 26. és tovább), valamint napjaink éneklő-deklamáló-recitatív előadásmódja (Erdélyi, 1988, 739.). A *Mária álma* típusú, Európa-szerte ismert szöveget a horvátoknál nemcsak imádkozták, hanem énekelték is: Vinko Žganec ezt az imádságot a muraközi Dekanovciban „Majka Božja je zaspala” című énekként gyűjtve publikálta (Žganec, 1925, 100–101.). A horvát archaikus népi imádságok legújabb kötetét közzétevő Marko Dragić ugyancsak megerősíti, hogy ezeket az imádságokat énekelték is. „Egykor rendszeresen imádkozták, mondták vagy énekelték őket minden horvát otthonban, amelyekben számos családtag – köztük gyerek – élt. Adatközlőim szerint a második világháború után kezdtek érzékelhetőbben fogyatkozni” – írta a szerző (Dragić, 1997, 174.). Ez lehet egyik magyarázata annak, miért nem alakult ki a horvát szakirodalomban új műfajként az archaikus népi imádság. Ezeket többnyire „vallásos énekek”, ritkábban pedig „imádságochkák” (molitvice) néven tették közzé.

Már a 19. század közepétől olvashatunk ilyen szövegeket a különféle – regionális, országos vagy szélesebb tematikájú – gyűjteményekben. Kukuljević Sakcinski már 1847-ben közzétett néhány archaikus népi imádságot. Ezek:

² *Apokrifne molitve, gatanja i priče*

A *bűnös lélek ítélete* (186–192.), *Három égi madár* (207.), *A csalogány éneke-lés Mária ágyánál* (209–210.), *Madarak* (215.), *János és Mária* (220.) és *Mária és a fiatal vasárnap* (újhold vasárnap) (246.); Senjben pedig egy nagyon archaikus, kereszténység előtti, pogány elemekkel tarkított szöveget közölt *A nap anya tanítása* (161.) címmel (Kukuljević Sakcinski 1847.).

Fran Kurelac sem hagyta ki ezt a műfajt, amikor a grádistryei horvátoknál gyűjtött népdalait megjelentette: a legtöbbet az *Egyházi történetek* (Priče crkovne) fejezetben, de egyet – a *Felrepült három kis madár* (Izletile tri drobne ptičice) kezdetű – a *Régi énekek* (Pesme starodobne i starotrajne) között adott ki (Kurelac, 1871, 295.).

Franjo Ksaver Kuhač szintén sok imádságot szedett össze, amelyek a „jugoszláv népdalok” (*Južnoslovenske narodne popijevke*) öt kötetében elszórtan láttak napvilágot. A *föld az éggel perlekedik* (*Zemlja se sa nebom kara*) című kolduséneket nála valamivel korábban tette közzé Juraj Lahner (Lahner, 1931, 63–64.).

Az Isztria és a Kvarner-szigetek népdalait bemutató monográfiában huszonöt szöveg képviseli a népi vallásosságot – köztük koledák és koldusénekek is –, amelyek közül tizenkilencet Jakov Volčič gyűjtött össze. A kötetben, amelyet a *Naša sloga*, az isztriai horvátok nemzeti mozgalmának lapja adott ki, Volčičről – többek között – a következő olvashatjuk: „Most káplán a Pazin melletti Porečeben. Ez az idősebb férfi, az elhunyt Fran Kurelac közeli barátja, Krajnából hozzánk költözve megértette küldetésének lényegét (...) Mindent közzétett a Slov. Glasnikban, amit fontosnak tartott” (Volčič, 1997, 16.)

A 19. század végén Pécs környékén gyűjtött népdalokat, népmeséket és népszokásokat Nikola Tordinac: s eközben archaikus népi imádságokat is leírt (Tordinac, 1986).

Amint már jeleztük, Vinko Žganec a muraközi egyházi népénekek között dallamlejegyzéssel együtt jelentetett meg néhány archaikus népi imádságot is – például a *Mária álma* típusút (Žganec, 1925, 100–101.). Ennek egy változatát Frankovics György közölte Tótszentmártonból (Franković, 1993, 83.).

Népi vallásos költészetként három kötetben adott ki archaikus népi imádságokat a *Jeronimska knjiznica* sorozatban Juraj Lahner, aki a zágrábi vincés nővérek lelkésze volt. Ezek: a *Horvát népi vallásos költészet* 28 imával (Lahner, 1926), 40 imádsággal a *Jézusról és Máriáról* című könyvecske (Lahner, 1928), valamint 50 imával a *Isten szentjeiről* című kiadvány (Lahner, 1931). Lahner kétfajta értékükre utal: „Ezekbe a keresztény vallási költeményekbe a népünk a legnagyobb, a legmélyebb és a leggazdagabb gondolatait és érzelmeit foglalta oly nagy szépséggel és édességgel, hogy e szövegek minden kétséget kizáróan egészében a népköltészetünk legszebb és legértékesebb részét képezik – írta ezzel kapcsolatban Lahner, majd így folytatta: – Értéküket növeli rendkívüli régiségük, és így ezek a horvát kultúra legrégebbi emlékei is” (Lahner, 1928, 3.). Lahner már az első soraiban figyelmeztetett arra, hogy különbséget kell tenni a keresztény-katolikus valláshoz kötődő és a régebbi emlékek között: utóbbiakban pedig több téves tartalom is található. De e szöveganyag „a horvát néplélek megismerését” szolgálja (Lahner, 1928, 3.).

Nemcsak a magyar nyelvterület nyugati részén élő grádistryei horvátok őrizték meg archaikus népi imádságaikat, hanem a romániai – erdélyi –, tehát

a keleti magyar nyelvterületen élő horvátok is. O. Petar Vlašić koledák között publikált imákat e vidékről (Vlašić, 1928, 46–48.).

Dalmáciában gyűjtött ilyen anyagot Lujo Plepel, és 1930-ban *Dalmát vallásos népköltészet és legendák* címmel adott ki kötetet (Plepel, 1930).

A horvát néprajzi kutatásban Nikola Bonifačić Rožin írt először önálló műfajként az archaikus népi imádságokról. Igaz, csak marginálisan foglalkozott velük a „rövid lírai alakzatok” között a horvát irodalom öt évszázadát bemutató sorozat egyik kötetében. Többek között bemutatott egy régi imádságot, amelyet egy glagolita pap jegyzett fel 1564-ben Isztriában. Ennél is régebbi az az átok-szöveg, amely egy Párizsban őrzött glagolita kéziratban található (Bonifačić Rožin, 1963, 322. és 204.).

A horvát archaikus népi imádságokról – „népi vallásos költészet”-ként – átfogó áttekintést Jeronim Šetka nyújtott (Šetka, 1969 és Šetka, 1970). Tartalmuk szerint a következőképpen csoportosította őket: „kegyes elbeszélések, legendák, (...) amelyeket az Egyház nem tekint biztos igazságnak”, „a pogány vallás mitológia maradványai”, „a különféle szekták téves tanításának maradványai” és „a népi jámborság gondolatai, érzelmei” (Šetka, 1970, 189.). Šetka kiemelte, hogy „néhány imádságnak – amelyek Jézus szenvedéséről és a Szűzanya fájdmáról szólnak – nagyon jellegzetes a befejezése” (Šetka, 1970, 192.). Ez az a bizonyos klauzúra vagy záradék, amelyről részletesen írt a műfaj nagy rendszerezője, Erdélyi Zsuzsanna, amelyben a bűnbocsánatra és más „kedvezményre” kap ígéretet az ima elmondója, ha a záradéknak megfelelően jár el. „Talán ezeknek és hasonló részeknek köszönhető, hogy az imák rendkívüli módon terjedtek és évszázadokon át megőrződtek a népnél” – véli Šetka (Šetka, 1970, 193.). Ezt más kutatók is többször megerősítették, noha az archaikus népi imádságok nemcsak a záradék miatt virágoztak évszázadról évszázadra. „A falusi nép – írta Šetka – csaknem mindig ‘imádságocská’-nak nevezi” (Šetka, 1970, 188.).

Ritka az olyan horvát népköltészeti gyűjtemény, amelyikben ne szerepelne legalább egy ilyen szöveg. 1929-ben például Szabadka környékéről közölt tizenhárom bunyevác népi imádságot Ive Prčić, amelyeket továbbiakkal gyarapított saját gyűjtésével és elemzett Silling István (Silling é. n.).³ Az *Isztriai szökrönyben* Jakov Mikac pedig ezt írta: „A hosszú őszi és téli estéken, amikor a nők a tűz körül fontak és kötöttek, vallásos énekeket énekeltek, mint a *Három lélek sétál*, *Szent Katalin*, *Krisztus szenvedése*, *Szűzmaria*, *A lélek és a test vitája* és mások, Danama faluban pedig Szent Lőrincről, Szent Mártonról és más vallásos énekeket énekelnek (Mikac, 1977, 267.).

Az archaikus népi imádságok helyet kaptak a horvát irodalomtörténet nagy összefoglalásában is, bár nem önálló műfajként, hanem a népköltészet bemutatásánál hozott idézetekkel Maja Bošković-Stulli írásában, a sorozat első kötetének abban a felében, amelyben a középkori irodalom és a népköltészet kapcsolatát elemezte (Bošković-Stulli, 1978, 68–152.).

A horvát archaikus népi imádságok legújabb kötetét *A lélek mondá a testnek* címmel Marko Dragić állította össze. Ennek alcíme: *Horvát népi imakölté-*

³ Itt nem áll módunkban sem a teljes magyar, sem a nemzetközi kutatás archaikus népi imádságokkal kapcsolatos összefoglalását adni. Az egyre gazdagabb szakirodalomból utalhatunk például Silling bácskai és bánáti magyar gyűjtésére: Silling, 1995.

szet Bosznia-Hercegovinából (Dragić, 1997). Dragić saját és hallgatói gyűjtését az egyházi év rendjének megfelelően, valamint az imakönyvek rendjéhez igazodva szerkesztette meg. Könyvében a következő fejezetek találhatóak: adventi és karácsonyi, böjti és húsvéti, ima-énekek Jézushoz, ima-énekek Máriához, ünnepnapiak, reggeli, esti, szertartási, alkalmi és közösségi imák. A terepi gyűjtésnek köszönhetően a gazdag kötetben az imák életére, használatára is figyelemre méltó adatokat találhatunk. Például: „A szent Péter és Pál imát a pásztorok a közelmúltig akkor mondták, ha kígyót pillantottak meg” (Dragić, 1997, 191–192.). Dragić emellett a horvát népköltészet egyetemi tankönyvében számos archaikus imádságot is közölt (Dragić, 2007/2008).

E sorok írója még középiskolás diákként segített Erdélyi Zsuzsannának, aki a magyarországi nemzetiségek közül elsőként éppen a horvátoknál kezdett archaikus népi imádságokat gyűjteni: 1976-ban a vasi grádistyei horvát falvakban (Nardán, Felsőcsatáron, Horvátlövön és Szentpéterfán), továbbá a szomszédos, németek lakta településeken (Vaskeresztesen és Pornóapátiban). Önálló gyűjtést is végeztem a grádistyei és a zalai horvátoknál, valamint Kásádon, ebből néhány közlés és elemzés napvilágot látott (Horváth, 1990, 1991, 1998 és Horvat, 1994).

Begovác Rózsa a mohácsi délszláv bázismúzeum munkatársaként, majd később a pécsi múzeum muzeológusaként gyűjtött archaikus népi imádságokat a magyarországi horvátoknál, elsősorban Somogy és Baranya megyékben. Gyűjtését „*Megyek aludni, Isten szólítani, Máriát dédelgetni*” címmel 1993-ban jelentette meg. Rendszerezése alapjául az egyházi év szolgált: karácsonyi ünnepkör (advent, karácsony, vízkereszt), húsvéti ünnepkör (nagyböjt, nagyhét, húsvét), pünkösöd, Mária-énekek, temetésiek. Azonban a gyűjtemény utolsó két csoportjában nincsenek archaikus imádságok (Begovac, 1993).

Frankovics György saját gyűjtését mások közléseivel egészítette ki, amikor a magyarországi délszlávok népi imádságainak kötetét összeállította. Az anyag horvát nyelvű tematikus felosztása kissé pontatlan, következetlen: ráolvasások és imák archaikus motívumokkal; archaikus imák és védő erejük; Jézus születése – Szállást keres a Szentcsalád; Mária siralma; Jézus szenvedése és halála; Mária fájdalma; Jézus feltámadása; szentek az imákban meghatározott keresztény szimbólumokkal; „Mestereknek Mestere”; archaikus imádságok. A kötetben több olyan szöveg szerepel, amely nem archaikus népi imádság (Franković, 1993).

Az archaikus népi imádságok kora – a szóbeliség és az írásbeliség interferenciája. Számos archaikus népi imában együtt jelenik meg a keresztény üzenet és az azt megelőző korszak tradíciója. „A szövegek egyes nehezen érthető vagy érthetetlen töredékei e részek nagy múltjára utalnak” – erősítette meg a más szakemberek által is tapasztaltakat, és másokhoz hasonlóan értelmezi azokat Estela Banov (Banov, 2000, 132.). Másutt pedig Banov így fogalmaz: „A vallásos költészet a legrégebben feljegyzett horvát irodalom körébe tartozik. Az ‘Az év minden idejében’, az ‘Isten született Vitliomban’, és az ‘Égi király született’ karácsonyi énekek például több kéziratban megjelentek a középkori kéziratok énekeskönyvektől kezdve (13–15. század), ugyanakkor ma is éneklék azokat” (Banov, 2000, 57.).

Ismerünk olyan középkori feljegyzéseket – esküket és a bajelhárító, védő, azaz amulett-szövegeket –, amelyek az archaikus imádságokhoz sorolhatók. Bošković-Stulli szerint a legjelentősebb horvát amulett-szövegeket a 14–15. század fordulóján jegyezték fel Észak-Isztriában, Beramban;⁴ az egyház már a középkorban tiltotta e szövegeket: egy 1486-os feljegyzése szerint „bűnt követsz el, ha magadnál cédulákat vagy szövegeket hordasz és hiszel bennük, vagy amikor bú-bájolsz” (Bošković-Stulli, 1978, 149.). Korábban már utaltunk más középkori szövegekre.

„Szent levél” címmel találtam egy 1946-ban feljegyzett amulett-szöveget Kásádon: ezen többek között „B.I.T.K.H.B.H.I.” jelzés állt, továbbá az, hogy ez „Jézus öt sebe”. (A papíron feljegyzett név szerint tulajdonosa „Márjanovics Mátá” volt.) A szöveg szerint: „Amikor a gróf látta ezt a levelet, megparancsolta szolgájának, hogy minden szolgájának magánál kell hordania azt, és ha valakinek vérzik a sebe vagy vérzik az orra, helyezték a seb egyik vagy másik oldalára e levelet és a vérzés nyomban eláll.” A középkori tiltások ellenére sem hagytak fel hát e szövegek alkalmazásával.

Az archaikus népi imádságok másik csoportját alkotják a vallásos epikus szövegek, amelyekből többek között Mária csodáit vagy egyes szentek életének, legendájának egy vagy több epizódját ismerhetjük meg.

Az archaikus imádságok szoros kapcsolatban állnak a misztériumjátékokkal is. A horvát misztériumjátékok monográfiája, Francesco Saverio Perillo kiemelte, hogy „a horvát egyházi színjáték kezdetei eredetiek, azaz mentesek az analóg olasz, francia és német műfaj hatásaitól (Perillo, 1978, 15.). De az elemzésnél ezzel kapcsolatban már nem következetes, s nem is lehet az. A többnyelvűség a középkori rendházaink legtöbbszörében általános volt. Az archaikus imádságok nemzetközi terjesztésében jelentős szerepet játszó ferenceseknek emellett nemzetközi konventjei is voltak bizonyos időközönként. E közvetítés igazolására a jövendő kutatás talán majd közvetlen bizonyítékokat is felmutathat.

A horvát archaikus népi imádságokkal kapcsolatban az olasz mellett a magyar és a német hatással is számolnunk kell. Hogy a magyar anyagra hatott a horvát, az bizonyos, hiszen például mivel magyarázhatnánk különben a moldvai magyar archaikus népi imádságban szereplő „sulica” szót: „hosszu szulicával szulicálták” (Erdélyi, 1999, 567.)? A „sulica” horvátul a „lándzsa/dárda” szó. – Az archaikus népi imádságok nyomtatásban (is) való terjesztésére és széles körű földrajzi elterjedésükre utal az a grádistyey horvát archaikus imádságos és apokrif szövegű ponyva, amelyet Nardán gyűjtöttem, de valamikor a 20. század elején nyomtatták Amerikában (Bencsics, 1990). Még egyes grádistyey horvát kéziratos imakönyveket is „a távoli idegenben Amerikában” írtak, amint azt horvátul róttá fel füzete elején a horvátlövői Pintér Júlianna 1908. szeptember 14-én (lásd: Erdélyi, 1990, 95.).

A hazai horvát archaikus népi imádságok régiségére utal, hogy a grádistyey horvát szövegekben használják az aorisztoszt (Sučić, 2003, 197.). A régies igeidők használata egyébként stílussajátosságnak is tekinthető. A magyar archaikus népi imádságokban tömegével maradtak fenn nyelvi archaizmusok (Erdélyi, 1988, 717.).

⁴ A település neve ismert a templomának freskóján látható Haláltánc-jelenet miatt.

Az archaikus imádságok felosztása

Az előadás alapján. E szövegek jelentős hányadának a Passió a témája. A *Mária álma* is idetartozik. Egyes archaikus imádságok az esztendő ünnepeivel kapcsolódtak – ahogy a szenvedéstörténet is. Ivan Milčetić arról tudósított, hogy a 20. század elején két archaikus népi imádságot a horvátoknál koledálaskor énekeltek: a „*Kereszt megy az égen*” és a „*Menjünk aludni, Istent szólítani*” imákat „Dobrinjban a gyerekek a koledálaskor énekeltek” (Banov, 2000, 116–117.). Ehhez hasonló vagy esetenként (szinte) azonos szövegeket más vidékeken családi körben vagy kegyes társulatoknál mondtak el.

Az *Arany Miatyánk* párbeszédese, meditatív imádság, amelyben a Szűzanya kérdéseire Jézus megválaszolja, mit fog csinálni a nagyhét napjain, azaz a szenvedéstörténet összefoglalása hangzik el. Értelemszerűen a nagyhéten imádkozzák. Még nem sikerült egy lehetséges közös forrást megtalálni, de ismert egy 15. századi német változat. Eddigi adataink alapján a 19. századtól pedig horvát, szlovén, cseh, szlovák és magyar variánsai is léteznek (*Miatyánk*, 2004, 108., Kozar, 2001, Novak, 1983, 34.). Egy német ferences, Johannes Gristsch prédikációs gyűjteményében a nagyhét hasonló tagolása jelent meg, és a történések többször hasonlítanak az *Arany Miatyánk*ban lévőkhöz. A középkori olasz devóciós gyakorlat mellett ez más – egy vagy több – lehetséges forrás meglétére emlékeztet minket, amint erre Medgyessy Smickli Norbert figyelmeztetett (Medgyessy S., 2002). Ez a típus is megjelent ponyván: horvát nyelven 1884-ben adták ki Budapesten (Zlatni, 1884).

A szimbolikus képek alapján. Tánczos Vilmos az archetipikus szimbólumok elemzésével osztályozta az archaikus népi imádságokat. Azaz képekre (K:01 és további jelölések) – összesen az alább sorolt 31 képre – osztotta az archaikus imákat, olyanokra, amelyek szimbolikus tartalmúak. E képeket további részekre is bontotta (a, b és más betűjelek a képek jelzése után). A romániai csángó magyarok imádságaiban 31 szimbolikus tartalmú képet különített el. Ezek a következők:

A csángó imák képei

- K:01 A reggeli imavégzés rítusait megjelenítő képek és keleten feltűnő égi látomás
- K:02 Mennyei látásban feltűnő gyermek Krisztus
- K:03 A pénteki kereszthalálra való emlékeztetés
- K:04 A mennybe való bebocsátás megtagadása
- K:05 A lélek mennybe jutásának képei
- K:06 Égi misét hallgató angyalok
- K:07 Krisztus a keresztfá gyümölcse, a mennyei templom létrejöttének záloga
- K:08 Gyász-jegyekkel székében ülő istenség vagy szent
- K:09 Gyászoló kozmosz, gyászoló mennyország
- K:10 A passió felidézése párbeszédese keretben
- K:11 Imazáradékok
- K:12 Hajnalban nyugvó Mária-kép
- K:13 Kakas általi ébresztés és Grál-jelképesség
- K:14 Hajnali égen repülő madár-képzet
- K:15 A teremtés–megváltás–üdvözítés hármasságát tartalmazó képsor
- K:16 Az üdvözítő eucharisztia metaforái

- K:17 Őrzőangyal-kérés
 K:18 A haldoklót mennybe hívó angyali zene és a lélek felajánlása az angyaloknak
 K:19 A „gyónás-vallás” elmulasztásának megvallása
 K:20 A megvallott Isten „gyóntatott embere”
 K:21 Az esti imahelyzet metaforikus megjelenítése
 K:22 Esti defenzív fohász Krisztushoz és Máriához
 K:23 Az esti imák mágikus védettség-jegyei
 K:24 A Gonosz lehetetlenségelvű elhárítása
 K:25 A „Minden lélek az Urat dicséri, én is őt dicsérem...” defenzív fohász
 K:26 Felsorolást tartalmazó sztereotip esti fohászok
 K:27 Rögtönzésjellegű mutató kérések, fohászok
 K:28 Imafelajánlások
 K:29 A hálaadás szövegformulái
 K:30 Himnikus dicséretet tartalmazó akklamációk
 K:31 Értelmezhetetlen, romlott szövegű imarészlet

(Tánczos, 2000, 237–361.)

Tánczos K (azaz „kép”) kódjához hasonlóan az ő anyagából hiányzó, de a horvát imákban megtalálható képeket az S (azaz „slika” = kép) jelöléssel kódoltuk. Az új képeket nem rendeztük sorrendbe, mert némelyik a Tánczos-féle sorba illeszthető, míg mások nem. Ráadásul nyomban szembetűnik, hogy a horvát imák képeinek más a sorrendje, mint a magyaroké.

A horvát archaikus imádságok szerkezetéről. A horvát képsor konstrukciója a további elemzés nyomán alakítható ki. A horvát archaikus népi imák jellegzetessége a dialógusos részek állandó szerkezete:

- A) a hely megjelölése
- B) az ott valamilyen szituációban lévő (ülő, sétáló stb.) személy megnevezése
- C) odajön egy másik személy és megkérdezi a jelenlévőt
- D) a narrátor szövegében: „válaszol” X. Y.
- E) a jelen lévő személy válasza

Az A) és a B) felcserélhető. Csak ritkán jelölik meg az időpontot, ritkán határozzák meg a történés időbeliségét. (Ilyen esetben egy kis „v” betűindexszel jelöljük azt.)

Tehát például:

Denas Mlada Nedela rano zuorje rumena.
 Šetala se Marija gori-doli kre morja.
 Na ruka je nosila slatko ime Jezuša.
 Nega v knigu zavila sveten križon pokrila.
 Sretnula se z divojkom, svetom Mladom Nedelom.
 Pitala nu Nedela: Kam se šečeš Marija?

(Horvat, 1994, 8.)

Azaz:

Ma a Fialtal Vasárnap pirosón korán kel fel.
 Sétált Mária fel-alá a tengernél.
 Kezében vitte a drága nevet, Jézust.
 Könyvbe takarta, szent kereszttel lefedte.

Találkozott a leánnyal, szent Fialat Vasárnappal.
Kérdi tőle Vasárnap: Hová sétálsz, Mária?

A párbeszéd szerkezetét így írhatjuk le: $\text{A} + \text{B} + \text{C} + \text{D} + \text{E}$.

E szerkezet elsősorban a szenvedéstörténetet elmondó imádságoknál ragadható meg rendszeresen és tisztán, vagyis az S:10 szimbolikus képnél. Kisebb mértékben más képek is hasonlóan strukturálhatók a horvát imákban.

Figyelemre méltó, hogy a rövid mondatokkal, az igék gyakori használatával dinamikussá válnak a szövegek akkor is, amikor nincsenek párbeszéddek. Például:

Što panebu škripa
Majka sinka **ziba**
Na tanjem vlsaku
Vlasak **se otargne**
Majka sinka **dopade,**
Idnese ga na more
Na moru **su** galije
Pomogle nas Marije

Mi **csikorog** az égen
Anyja fiát **ringatja**
Vékonyabb hajszalacsán
A hajszalacska **elszakad**
Anyja fiát **felkapja** (?)
Elviszi a tengerhez
A tengeren hajók
Segítsenek minket a Máriák
(Begovac, 1993, 23.)

Kövér betűkkel emeltem ki az igéket.

Nézzük meg a Zánchos által elemzett magyar anyagban nem található képek példáit!

A kép jele	A kép szövege horvátul	A kép szövege magyarul	A gyűjtés és a megjelenés helye
S:32	Marija je Božja mat Ona će nam sreću dat	Mária Isten anyja Nekünk szerencsét ad	Senpal (Szentpál) Begovac, 1993, 12.
S:33	Križ se diže u nebesa	Kereszt emelkedik a mennyekbe	Katolj (Kátoly) Begovac, 1993, 12.
S:34	Nedjeljica nedjeljica Živog Boga kurunica Nit od krevlje Nit od mašće Ni od tjela Jezuševa Koje mu se semu sveta počjepalo Da bi mene nadjelio	Vasárnapocska vasárnapocska Az élő Isten koronácskája Sem a vérből (?) Sem a képzeletből (?) Sem Jézus testéből Amely az egész világment szétszabdaldótt (?) Hogy engem megajándékozna	Varašker (Varjaskér) Begovac, 1993, 18.
S:35	Kad sam pošla na onaj svjet Pitali su me Židovi Klete majke sinovi Kam ti ideš grješna dušo? Ne pitajte me Židovi Klete majke sinovi Zaš ja idem na naj svjet	Mikor mentem abba a világba (=túlvilágra) Kérdezték tőlem a zsidók Átkozott anya fiai Hova mész te bűnös lélek? Ne kérdezzetek zsidók Átkozott anya fiai Miért megyek abba a világba (=túlvilágra)	Budžak (Buzsák) Begovac, 1993, 18.

5:36	Zapiva orožak u zlatnoj gorici To ne bio orožak Već to bio krilati anđelak U krilu mu krizma U krizmi mirha U mirhi Marija govori Marija:	Megszóal a kakas az aranyos hegyecskén Nem kakas volt az Hanem szárnyas angyal Szárnyában szent olaj (?) Szent olajban mirha Mirhában Mária Mária mondja:	Katolj (Kátoly) Begovac, 1993, 19.
5:37	To su čuli anđeli Listak su pisali Prid Boga su nosili sam Bog govoraše:	Hallották ezt az angyalok Levelet írtak Isten elé vitték maga Isten mondta:	Katolj (Kátoly) Begovac, 1993, 19–20.
5:38	Sveta Kata Katerina Prva Božja mučenica Bičom bičovana Šibom šibovana U kolo vitana, Prid Bogom pitana: Bolu l' tebe rane tvoje? Ne bolu me rane moje Već me boli srce moje Na Isusa gledajući (...) Tako sveta Kata govoraše: O Isuse! Smiluj mi se! Primi mene pored tebe!	Szent Kata Katalin Isten első vértanú nője Ostorral ostorozott Vesszővel vesszőzött Kérébbe törött, Isten előtt kérdezett: Fájnak-e a sebeid? Nem fájnak a sebeim Hanem a szívem fáj Jézusra tekintve (...) Így szólt szent Kata: Ó, Jézusom! Könyörülj rajtam! Fogadj engem magadhoz!	bunjevačka molitva (bunjevác imádság) Begovac, 1993, 21–22. = Bálint II., 1977, 496.
5:39	Sveta Kato Katalena Prva Božja mučenica Koja si se mučila Za dvanajst pondeljak Za trinajst utorak Svetom bičom bičovana Na koleso vitlovana Sveta krv kapljaše	Szent Kata Katalin Isten első vértanú nője Aki szenvedtél Tizenkét hétfőn Tizenhárom kedden Szent ostorral ostoroztak Kérébbe húztak Szent vér hullott	Dušnok (Dusnok) Begovac 1933. 22.
5:39	Neg mi pokaže stazicu Da nek otidem sa ladne vodice Da nek perem ručice U moje grešne dušice	Mutasson nekem ösvényt Hogy elmenjek a hideg víztől Hogy csak bűnös lelkecskén Kezecskeit mossam	Budžak (Buzsák) Begovac, 1993, 26.
5:39	Kud je tanka stazica Koja vodi na svetu vodicu Da zamočim desnu ručicu Da operem grešnu dušicu. Di se anđeli mivaše Čašicom polivaše Kad tu časa zvekne Po svim svetu jekne Svi se ljudi sakupiše Dragog Boga ljubiše	Hol van a vékony ösvény Amelyik a szent vízhez vezet Hogy megmártsam jobbomat Hogy megmossam bűnös lelkecskémet. Ahol angyalok mosakodtak Csészécskével öntözködtek Mikor a csésze megcsendül Egész világ zendül Minden ember egybegyűlt A drága Istent szerették	Starin (Drávasztára) Begovac, 1993, 27.
5:39	Marija gospa bile ruke umivala, Grišne duše je napajala.	Mária úrnő fehér kezét mosta, Bűnös lelkeket itatott.	Hrvatske Šice (Horvátlövé) Franković, 1993, 137.

5:40	Bože naš Vodi nas, U taj kraj. U tim kraju lepi raj, I u raju crkvice. U crkvi Marija, Pišće, plače, gorke suze stače Kano vinska jagodice. K njoj dolazi Sveti Jožef Pa nju pita:	Uram, vezess minket, abba a világba. Abban a világban szép paradicsom, És a paradicsomban templomocska. A templomocskában Mária, Visít, sír, Keserű könnyet hullat Mint a szőlőszem (?). Odamegy hozzá Szent József És kérdi tőle:	Martinci (Felsőszent- márton) Begovac, 1993, 33.
5:41	„Ne boj se ti, Marijo, Štani na moju levu nožicu Pa ćeš videt kroz moju ručicu, Svoga sina.”	„Ne félj, Mária, Állj a bal lábacsámra És a kezecskémen át látni fogod Fiadat.”	Martinci (Felsőszent- márton) Begovac, 1993, 33.
5:41*	Al govori Sveti Petar i Nikola: „Klekni, Majko, na desnicu nogu I pogledaj suncu visokomu, Ugledat ćeš dvanaest apoštola I med njima velika lepota, Od sunca žarkija, Od meseca svetlija, Od zvezda sjajinja.”	De szól Szent Péter és Miklós: „Térdelj, Anya, a jobb lábadra És tekints a magas napra, Meggillantasz tizenkét apostolt És köztük a nagy szépség, A naptól fényesebb, A holdtól világosabb, A csillagoktól ragyogóbb.”	Kašad (Kásád) Franković, 1993, 85–86.
5:42	Šetala se Marija, Po tom polju po raju. Ona šeće rastiću O, rastiću, rastiću I po Bogu vratit ću Širi grane do zemlje Pokri sinka i mene Éto idu Židovi Klete majke sinovi Sinka će mi oteti I na križ ga raspeti	Sétált Mária Abban a mezőben a paradicsomban. Odasétál a tölgyecskéhez Ó, tölgyecske, tölgyecske És Isten által visszaadom Hajtsd ágaid a földig Takarj fiammal engem is Lám jönnek a zsidók Átkozott anya fiai Elveszlik fiacskámat És keresztre feszítik	Novo Selo (Tótújfalú) Begovac, 1993, 45.
5:43	Éto idu Židovi Klete majke sinovi Oj, brezica brezica Što pod tobom žuti Il' je sunce il' mesec Il' je zlatna jabuka nit je sunce nit mesec Već je zlatna jabuka Tu Isusa ufate I na križ ga raspeše	Lám jönnek a zsidók Átkozott anya fiai Ó, nyírfácska, nyírfácska Mi sárgállik alattad Nap-e vagy hold-e Netán arany alma Sem nap sem hold Hanem aranyalma Ott Jézust elfogták És keresztre feszítették	Novo Selo (Tótújfalú) Begovac, 1993, 45.
5:44	Na kamenu Gospa kleči, Prste lomi, suze roni, Vjernog Boga moli. Al govori Sveti Petar i Nikola: „Što ti, Majko, klečiš I u srcu ječiš? Prste lomiš, suze roniš, Vjernog Boga moliš?”	Kövön térdel az Úrnő, Ujjait tördeli, könnyeit ontja, A hú Istent kéri. De szól Szent Péter és Miklós: „Miért térdelsz te, Anya, És szívedben jajveszékelsz? Ujjaid tördeled, könnyeid ontod, A hú Istent kéred?”	Kašad (Kásád) Franković, 1993, 85.

5:44	Sidi Marija usred gore nebeske, Rano želno Boga moli, Iz sveg srca suze roni. Njoj dolazi Sveti Ivan: „O, Marijo, šta si sila Usred gore nebeske? Rano želno Boga moliš, Iz sveg srca suze roniš?”	Űi Mária az égi hegy közepén, Korán vágyva Istenhez imádkozik, Teljes szívéből könnyeit ontja. Odajön hozzá Szent János: „Ó, Mária, miért űltél le az égi hegy közepén? Korán vágyva Istenhez imádkozol, Teljes szívedből könnyeidet ontod?”	Kanda Franković, 1993, 86.
5:45	Jezušek se rodil Betlehemu varošu; Stvoril nebo i zeml’u, Dal ‘e čoveku dušu i tielo.	Jézuska született Betlehem városában Éget és földet teremtett, Lelket és testet adott az embernek.	Pustara (Semjénháza) Franković, 1993, 96.
5:46	Gora u gori, u gori je crikvice, U crikvici je stuol, u stuolu je zipčica, U zipčici leži sam Jezuš Kristuš, Polag njega kleči Blažena Divica Marija, Ona rečie:	Hegy a hegyben, a hegyben templomocska A templomocskában asztal, az asz- talban bölcsőcske, Bölcsőcskében maga Jézus Krisztus fekszik, Mellette térdel az áldott Szűz Mária, Ű mondja:	Hrvatske Šice (Horvát- lővő) Franković, 1993, 136.
5:47	Odnese ga na morje Na morju su galije	Élviszi a tengerhez A tengeren hajók	Dušnok (Dusnok) Begovac, 1993, 14.
5:48	V ravnom polji novi kloštri, O Marija, o Marija! Uza njih je uska staza, Po njoj hodi božja mati. Ona vidi tri putniki (Ono nisu tri putniki, Nego božji tri angeli). Pitala ih božja mati:	Égyenes mezőkben új kolostorok, Ű, Mária, ó, Mária! Mellettük van szűk ösvény, Rajta jár az Isten anyja. Ű három utazót lát (Azok nem három utazók, Hanem Isten három angyalai). Kérdezte őket Isten anyja:	Velika Narda (Magynarda) Franković, 1993, 165.
5:49	Sveti Petar rajnska vrata, Za vratima zlatni toranj, Za njim sedi otac Bog. K njem dolazi sveti Petar, Sveti Petar, Božji meštar. Upita ga sveti Petar, Sveti Petar, Božji meštar:	Szent Péter égi ajtó, Ajtó mögött aranytorony, Mögötte űl Atyaisten. Odamegy hozzá Szent Péter: Szent Péter, Isten mestere. Meggkérdezi tőle Péter, Szent Péter, Isten mestere:	Brlobaš (Szentborbás) Franković, 1993, 168.
5:50	Kad je Divica Marija v Betlehemu na brigu zaspala, došao je k njoj Boži Sin i nje dragi anđelak i reče njoj:	Amikor Szűz Mária Betlehemben a hegyen elaludt, odajött hozzá isteni Fia és drága angyalkája és mondja neki:	Koljnof (Kópháza) Franković, 1993, 132.

Befejezésül. A magyarországi horvát archaikus népi imádságok szim-bolikus képeit csupán az ismert szövegek egy részénél vizsgáltuk meg. Így is figyelemre méltó eredményre jutottunk. Ha a további hazai gyűjtést, sőt a horvátországi anyagot is bevonjuk az elemzésbe, akkor alakíthatunk ki egy képek közötti lehetséges szerkezetet, sorrendet. E sajátos műfaj jelentőségéről, szerepéről ezáltal további válaszokra lelhetünk.

Más módszerű elemzésnek is érdemes alávétünk ezt a különös, sok évszázados műfajt. Éppen a régiségét szükséges majd megkísérelni minél alaposabban adatolni, hogy történeti rétegeit, időbeli változásait precízen megragadhassuk, megkülönböztethessük. Az archaikus népi imádságok további elemzésével a népi vallásosság mellett a mentalitástörténet is fontos tanulságokkal gazdagodhat.

Irodalom

- Banov, Estela, 2000, *Usmeno pjesništvo kvarnerskoga kraja*, Književno-jezična knjižnica, 32. HFD, Rijeka
- Begovac, Ruža, 1993, "Idem spati Boga zvati i Mariju milovati ...", Hrvatski institut, Pečuh
- Bencsics, Nikolaus, 1990, *Apokryphische Literatur bei den Burgenländischen Kroaten*, u: *Croatica – Slavica – Indoeuropaea*, Wiener slavistisches Jahrbuch, Ergänzungsband VIII. Wien, 13–19.
- Bošković-Stulli, Maja – Zečević, Divna, 1978, *Usmena i pučka književnost*, u: *Povijest hrvatske književnosti* 1. Liber – Mladost, Zagreb
- Dragić, Marko, 1997, *Duša tilu besidila. Hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda, Mala naklada kuća Sveti Jure 2007/2008, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. (Fakultetni udžbenik)
- Erdélyi Zsuzsanna, 1988, *Archaikus népi imádságok*, i: Vargyas Lajos (főszerk.): *Magyar népköltészet. Magyar néprajz* V. 1. Akadémiai Kiadó, Budapest, 692–748.
- 1999, *Hegyet hágék, lőtöt lépék, Archaikus népi imádságok*, 3. bővített kiadás, Kalligram, Pozsony
- 2001, *Aki ezt az imádságot... Élő passiók*, Kalligram, Pozsony
- Franković, Đuro (urednik), 1993, *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* 10. Budapest
- Horváth, Sándor, 1990, *Szent Fiatal Vasárnapocsk. A zalai horvátok népi vallásosságából*, u: *Néphit, népi vallásosság ma Magyarországon*, Lovik, Sándor – Horváth, Pál (urednici), *Vallástudományi tanulmányok* 3. MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 77–102.
- Kačanovskij, Vladimir, 1881, *Apokrifne molitve, gatanja i priče*, Starine XIII, JAZU, Zagreb
- Kuhač, Franjo Šaver, 1878–1941, *Južnoszlovjenske narodne popievke*, 1–5, Zagreb
- Kurelac, Fran, 1871 (2010), *Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvarsakoga po župah Šoprunskoj, Mošonjskoj i Železnoj na Ugrih*, Zagreb, 1871 – Reprint: Šandor Horvat: *Pogovor*, Budapest, 2010
- Lahner, Juraj, 1926, *Hrvatske narodne pobožne pjesme, Jeronimska knjižnica* 223, Zagreb
- 1928, *Od Isusa i Marija*, Jeronimska knjižnica 255, Zagreb
- 1931, *Od svetaca božjih – hrvatske narodne pobožne pjesme*, Jeronimska knjižnica 346, Zagreb
- Medgyessy S. Norbert, 2002, *Az Arany Miatyánk-ének eredetének vizsgálata*, Vasi Szemle LVI/2. Szombathely, 253–264.
- Milčetić, Josip, 1917, *Koleda u Južnih Slavena. Na osnovi istoričkih vijesti, narodnih pjesama i običaja našeg vremena*, ZNŽO 22, Zagreb, 1–124.
- Plepel, Lujo, 1930, *Dalmatinske pobožne pjesme i legende*, Tiskara "Kačić", Šibenik
- Silling, István, é. n., *Magyar és délszláv népi imádságok párhuzamai*, u: Silling István: *Vallási néphagyomány. Írások a vajdasági népi vallásosság köréből*, Forum Könyvkiadó, 50–65.
- Šetka, Jeronim, 1969, *Majka Božja u hrvatskim narodnim pjesmama*, u: Kačić 2, Split, 301–392.
- 1970, *Hrvatska pučka religiozna poezija*, u: Kačić 3., Split, 187–265.
- Tánczos Vilmos, 2000, *Eleven ostya, szép virág. A moldvai csángó népi imák képei*, Krónika Könyvek, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- 2001, *Myiss Kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*, Püski, Budapest
- Žganec, Vinko, 1925, *Hrvatske pučke popijevke iz Medumurja. Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka* I. knjiga. Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu, Zagreb